

L'ÈPOCA CLÀSSICA

Tradicionalment hom situa als segles V i IV aC l'època clàssica de la història de la Grècia antiga, i concretament entre la victòria dels atenesos davant els perses en Marató l'any 490 aC i la mort d'Alexandre el Gran en 323 aC.

El segle V aC

Durant el segle V aC es produïren esdeveniments històrics i culturals molt importants no solament per al món grec sinó també per a la cultura occidental. Esquemàticament són els següents:

- Les guerres mèdiques, que acabaren amb un resultat favorable per als grecs en general. D'una manera molt particular, aquest conflicte significà la consagració del sistema democràtic atenès, que havia començat a funcionar a finals del segle VI aC.
- L'hegemonia d'Atenes, dirigida per Pèricles, un estadista genial. Aquesta època coincideix amb un dels moments més fecunds de la humanitat en el camp de l'art, de la ciència, de les lletres i del pensament.
- La guerra del Peloponnès, entre Atenes i Esparta, que ocupà gairebé els darrers trenta anys del segle V aC. Malgrat la victòria espartana, més aviat efímera, es pot afirmar que la gran derrotada fou tota l'Hèl·lada, ja que quedà molt afeblida pel fet de ser una guerra més mortífera que les guerres mèdiques.

Les Guerres mèdiques

Amb el nom de guerres mèdiques són denominats els conflictes entre grecs i perses durant bona part de la primera meitat del segle V a.C. Els perses, mitjançant la seva política expansionista, dominaven les ciutats gregues de Jònia (a la costa Àsia Menor), malgrat les sublevacions que es produïen amb l'ajuda d'Atenes. Per tenir el control total, els perses, governats pel rei Darios, intentaren dominar totes les illes de la mar Egea. Amb tot, Atenes i Esparta s'hi oposaren d'una manera radical. Els perses emprengueren una expedició de represàlia per mar. Quan ja dominaven Erètria (una ciutat grega de l'illa d'Eubea, davant la costa de l'Àtica), els perses desembarcaren a la plana de Marató (una localitat a uns 40 kms d'Atenes sobre la costa Est de l'Àtica), on foren repel·lits pels atenesos a les ordres de Milcíades (490 aC).

En morir Darios, el seu fill Xerxes, després de controlar Egipte i Babilònia, desitjà venjar-se d'Atenes. A la primavera del 480 aC ordenà fer passar la infanteria a través de l'Hel·lespont sobre un

gran pont de vaixells. Simultàniament la flota persa també avançà contra Atenes, després de passar a través d'un canal excavat a la península del mont Atos (la més oriental de les tres subpenínsules de la península Calcídica, en la Grècia del Nord). Els 300 espartans de la guàrdia personal del rei Leònidas establiren una línia de defensa en el pas de les Termòpiles (un pas estret al costat del mar entre la Grècia central i la Grècia del Nord), però malgrat els seus esforços heroics fracassaren i moriren a causa d'una traïció. Els perses continuaren el seu avanç cap al Sud, entraren a l'Àtica, assaltaren Atenes i destruïren tots els edificis de l'acròpolis, mentre la població restava refugiada a l'illa propera de Salamina.

Tanmateix, l'esquadra grega, formada en gran part per naus ateneses –les muralles fusta de la resposta donada als atenesos per l'oracle de Delfos– derrotà en 479 aC el poderós estol persa, gràcies a l'estratègia de Temístocles, a l'angost estret entre l'illa de Salamina i la costa Sud de l'Àtica. En veure el desastre, el rei Xerxes es va retirar, però deixà un exèrcit a Grècia sota el comandament de Mardoni. El drama de Xerxes fou el tema escollit per Èsquil en la seva tragèdia Els perses, representada el 472 aC.

Encara el mateix any els perses sofriren una doble derrota, l'exèrcit de Mardoni a Platea (una ciutat de Beòcia a la Grècia central i tradicional aliada d'Atenes) i la flota persa a Mícale (un promontori sobre la costa de Jònia a prop de la ciutat de Milet). Els espartans, seguint el seu tarannà poc procliu a intervenir en els afers de fora de Lacedemònia, aviat es van desentendre de la lluita contra els perses, i Atenes es va trobar amb les mans lliures per a exercir el lideratge indiscutible de les illes de l'Egeu i de les ciutats jòniques contra els perses. Per a això crearen en 477 aC la Confederació marítima de Delos (o Lliga àtico-dèlica), amb la finalitat que les ciutats gregues se sentissin amb prou forces per a contrarestar la pressió dels perses.

Aquesta Lliga, organitzada per l'estrateg atenès Arístides, esdevingué pocs anys més tard un instrument al servei de l'imperialisme atenès, quan la seva raó d'existir desaparegué en firmar-se en 449 aC el tractat de pau de Càl·lias entre Atenes i el rei Artaxerxes I de Pèrsia. Els atenesos limitaren aleshores l'autonomia de les ciutats adherides cobrant el tribut federal, i al·legant raons de seguretat van traslladar a Atenes el tresor comú que es guardava a l'illa de Delos, i que fou emprat per pagar part del programa de grans obres públiques encetat per Pèricles (com ara la restauració de l'acròpolis, incloent-hi la construcció d'un nou Partenó que substituís l'anterior destruït pels perses).

El triomf grec sobre els perses significà la consolidació d'una visió racional de l'home i de la naturalesa, consagrant el sistema democràtic dels atenesos, que van optar per una cultura urbana constituïda per ciutadans lliures, enfront de la civilització teocràtica del Pròxim Orient. Tot plegat va

fomentar un gran respecte per la llibertat i la veritat en l'esfera del pensament, i també en el camp de l'estètica serà una constant la recerca de la bellesa com a abstracció suprema del món sensible.

L'època de Pèricles

Pèricles (492-429 aC) fou un noble que liderà el partit democràtic des de la mort d'Efialtes, el successor de Temístocles. En arribar al govern d'Atenes va impulsar reformes de caire democràtic i fou elegit estrateg any rere any des del 443 fins a la seva mort en 429. Gràcies a la seva habilitat política i al seu prestigi transformà la lliga de Delos en un veritable imperi atenès, i la ciutat d'Atenes va esdevenir una gran potència política, econòmica i cultural. Va fer reconstruir l'acròpolis amb monuments destinats a ser testimonis eterns de la seva grandesa. Intel·lectualment Pèricles va pertànyer al moviment racionalista del seu temps i es va relacionar amb els millors escriptors, pensadors i artistes contemporanis.

L'època de Pèricles és considerada com un dels moments més brillants de la història cultural d'Occident, ja que es va avançar gairebé en tots el camps. Per això de vegades el segle V és anomenat segle de Pèricles. En la seva època visqueren els tragediògrafs Èsquil, Sòfocles i Eurípides, el comediògraf Aristòfanes, els historiadors Heròdot i Tucídides, els pensadors Gòrgias, Anaxàgoras i Protàgoras, el gran escultor Fídias... Altres noms destacats en el panorama cultural de l'època clàssica són els de l'historiador Xenofont, els escultors Miró i Policlit, els filòsofs Sòcrates, Plató i Aristòtil, més endavant els oradors Demòstenes, Èsquines i Lísias...

Quan sorgí el conflicte amb Esparta, Pèricles mantingué el govern democràtic a l'interior i la política imperialista a l'exterior. En no poder evitar la guerra entre Atenes i Esparta, l'anomenada guerra del Peloponnès, es mostrà com un estadista amb una gran visió de futur en aconsellar moderació i no ampliar l'imperi d'Atenes. Els seus consells no gaire acollida entre els polítics populars radicals que el succeïren, i d'haver estat així potser el resultat de la guerra hauria estat diferent per a Atenes.

La guerra del Peloponnès

La guerra del Peloponnès fou un conflicte bèl·lic que enfrontà durant les tres darreres dècades del segle V aC la ciutat d'Atenes juntament amb els seus aliats de la Lliga de Delos i la ciutat d'Esparta juntament amb els seus aliats de la Lliga del Peloponnès.

Entre les causes d'aquest conflicte hom pot distingir les polítiques i les econòmiques.

- les econòmiques, per la competència comercial, que va propiciar l'enfrontament, entre Atenes i les ciutats Corint i Mègara, rivals comercials dels atenesos i aliades amb Esparta.
- les polítiques, per l'oposició entre els programes polítics d'Atenes i Esparta: la primera afavoria la democràcia, sostinguda sobrerot pels comerciants i els industrials, malgrat que exercia una política imperialista sobre els membres de la Lliga de Delos, mentre que Esparta, en canvi, era partidària dels terratinents aristòcrates i de l'autodeterminació dels pobles sotmesos a l'imperialisme atenès.

La guerra s'originà arran de la intervenció d'Atenes a favor de Corcira, en conflicte amb Corint. Hom pot assenyalar tres etapes:

La guerra arquidàmica (431-421 aC), en la qual el rei d'Esparta Arquidam atacà l'Àtica i amenaçà la ciutat d'Atenes de ben a prop. Els Murs Llargs, que unien la ciutat amb el port del Pireu, salvaren la població, però esclatà una pesta mortífera durant la qual morí Pèricles (429 aC) entre molts altres ciutadans. A Atenes, el partit popular continuà en el poder de la mà del radical Cleó (atacat en les seves obres per Aristòfanes i Tucídides), i la guerra s'estengué fins que el 421 aC atenesos i espartans signaren el tractat de pau de Nícias, en principi per un període de 50 anys però trencat al cap de dos anys.

L'expedició a Sicília (415-413 aC), propiciada pel partit radical i bel·licista i encapçalada per Alcibiàdes, que va animar el poble, per pur egoisme, a conquerir l'illa, considerada com una mena d'Oest daurat pels seus abundosos recursos en cereals i en ramats. El partit contrari promogué una acusació d'impietat contra Alcibiàdes, perquè una matinada les hermes sagrades van aparèixer mutilades fruit d'un bretolada. Alcibiàdes, que ja es trobava al sud d'Itàlia, reclamat per la justícia a Atenes, abandonà l'expedició i fugí cap a Esparta, on, per sentiments de venjança, passà a l'enemic d'Atenes totes les informacions de caràcter reservat de la guerra. D'aquesta manera, d'heroi de la democràcia atenesa esdevingué un traïdor de la seva pàtria. L'expedició atenesa a Sicília quedà aleshores sota el comandament de Nícias, que fracassà estrepitosament, fins al punt que uns quinze mil atenesos hi moriren o foren venuts com a esclaus.

La guerra de Decèlia (413-404 aC): Esparta envaí l'Àtica (413 aC) i ocupà Decèlia, una fortificació a uns vint quilòmetres d'Atenes, seguint un consell d'Alcibiàdes. Amb la col·laboració de Pèrsia, Esparta obligà Atenes a instaurar l'anomenat consell dels Quatrecent, un govern oligàrquic que no va durar ni un any sencer a causa per la impossibilitat del subministrament de blat a Atenes, que arribava a través de les illes i ciutats de la Lliga de Delos.

Mentrestant, Alcibiàdes, expulsat d'Esparta, marxà cap a Pèrsia, des d'on es posà en contacte amb els homes que comandaven la flota atenesa. Els homes de la flota atenesa de Samos, descontents amb l'estat de coses a Atenes, restabliren Alcibiàdes com a estrateg i aconseguiren derrotar totalment l'esquadra espartana a Cízic (411). Atenes cridà de nou Alcibiàdes per a foragitar l'oligarquia, fou absolt de totes les inculpacions en relació amb les hermes i a més fou indemnitzat pels béns que li havien estat confiscats.

Tanmateix, Esparta va trobar un home clau per a dirigir la flota espartana. Fou Lisandre, un home ambiciós i sense escrúpols, que va fer creure al rei dels perses que els veritables interessos de Pèrsia es basaven en una aliança que comportés una victòria contundent d'Esparta sobre els atenesos, possible si li donava recursos suficients per disposar d'una nova flota. Lisandre aconseguí ajuda de Pèrsia i va donar proves de la seva capacitat en la victòria de la batalla de Nòcion el 407. Alcibiàdes hagué de fugir al Quersonès Traci, on va viure com un senyor independent fins que després de la batalla d'Egospòtamos fugí a la cort del sàtrapa Farnabazos en Frígia, qui seguint el consell de Lisandre el va fer assassinar.

Després del fracàs a Nòcion, els atenesos aconseguiren refer la flota, i el 406 derrotaren els espartans comandats per Cal·licràtidas, successor de Lisandre, en la batalla de les illes Arginuses, al sud de l'illa de Lesbos. Tanmateix, els atenesos, en un judici tumultuós, van condemnar a mort els estrategs en bloc per no haver recollit els naufragis. Alguns prítanis, com Sòcrates, s'hi van oposar, sense èxit, perquè consideraren il·legal el procediment. Tot plegat era una mostra de la volubilitat i l'histerisme de les masses a Atenes, les quals es deixaven endur fàcilment per la loquacitat dels demagogs.

Finalment, l'estiu del 405, l'esquadra espartana sota comandament de Lisandre i establerta a Làmpsac (en la riba oriental de l'Hel·lespont) va provocar durant quatre dies i sense arribar a atacar la flota atenesa ancorada a Egospòtamos (en la riba oriental de l'estret), el cinquè dia va fer el mateix quan els atenesos havien desembarcat confiats per anar a buscar provisions, i aleshores va atacar per sorpresa i pràcticament sense lluita els espartans pogueren apoderar-se de la major part de les naus ateneses. Tanmateix, Conó, l'estrateg en cap del atenesos, pogué fugir amb unes quantes naus cap a Xipre.

Aleshores Atenes fou assetjada, per mar per Lisandre i per terra pels reis espartans Agis i Pausànias II des d'un campament vora l'Acadèmia, de manera que la manca de queviures obligués els atenesos a rendir-se sense condicions. El líder moderat del partit aristocràtic en aquell moment, Teràmenes, intentà negociar amb els assetjants, però hagué d'anar a Esparta com a plenipotenciari per tractar els termes de la rendició d'Atenes.

Finalment Atenes hagué d'enderrocar els Murs Llargs que la unien amb el Pireu, lliurar les naus de la seva flota llevat de dotze, permetre el retorn dels oligarques exiliats enemics de la democràcia, abolir la Lliga de Delos i ingressar en la Lliga del Peloponnès.

Amb el retorn dels oligarques i amb l'ajut d'una guarnició de 700 espartans de Lisandre s'instal·là en el poder l'anomenat govern dels Trenta tirans, que exercí una política de terror, amb uns 1.500 assassinats de ciutadans distingits. Teràmenes, un dels moderats dels Trenta, intentà oposar-se a l'ala més dura, representada per Crítias, deixeble de Sàocrates i oncle de Plató, però també fou víctima del terror. No obstant, aquest govern no va durar ni un any, gràcies al fet que Lisandre va perdre la seva influència a Esparta i a la intervenció del rei espartà Pausànias, i fou restaurada la constitució democràtica, que va perdurar fins que Macedònia esdevingué capdavantera del món grec.

Amb tot, aquesta democràcia, atemorida pels excessos dels oligarques amarats de les idees dels sofistes, volia retornar a l'antiga pietas dels avantpassats i no tolerava gaire la crítica. En aquest clima purità cal situar l'error que va cometre el tribunal popular que el 399 aC condemnà Sòcrates a beure la cicuta.